

УДК 338. 436

О. В. Ульянченко,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-2762-5938

М. А. Крутько,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-9474-104X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.9

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

A. Ulyanchenko,

Doctor of Economics Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine,

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchayev, Kharkov

M. Krutko,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Accounting and Audit,

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkov

MAIN PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRARIAN SECTOR

Подані у статті дослідження стосуються актуального на сьогоднішній день питання інтеграційних зрушень і перетворень в аграрному секторі економіки України. В статті використано весь можливий спектр теоретичних і методичних прийомів, що відповідає специфіці об'єкта і предмета дослідження з всебічним врахуванням сучасного соціально-економічного стану та основних економічних законів, у рамках яких має здійснюватися розвиток інтеграційних процесів в аграрному секторі України. Встановлено, що перспективні передумови розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України можливі виключно за умов всебічного розуміння сутності, основних цілей, закономірностей, факторів впливу та основної мети таких процесів, що полягає в мінімізації витрат та максимізації економічної ефективності для всіх учасників інтеграційних перетворень.

The research deals with the current issue of integration shifts and transformations in the agricultural sector of the Ukrainian economy. Food security is one of the priority areas of socio-political governance within the market economy that is taking place in our country. A successful food security system leads to the search for efficient and fast-moving innovative methods and techniques, which creates favorable conditions for the development of agro-industrial integration, which can be a working vehicle for providing social guarantees for the population, as evidenced by the world and historical experience of such processes in part. effective functioning of agricultural enterprises. The article is devoted to revealing the main priorities in conducting such researches of scientists in terms of establishing a systematic approach to differentiate all accompanying processes and to develop a single-efficient mechanism that will give the fastest effect for the subjects integrating in the agrarian sector. The article uses all possible spectrum of theoretical and methodical techniques, which corresponds to the specifics of the object and object of study, with full consideration of the current socio-economic status and basic economic laws within which the development of integration processes in the agricultural sector should be carried out. The result of such research is a theoretical and methodological framework that takes into account the most favorable economic prospects for the further development and stabilization of the agricultural sector of the economy in terms of normal division of labor, economic stability and food security. It is established that the prospect of development of integration processes in the agrarian sector of the Ukrainian economy is possible only in the context of a comprehensive

understanding of the nature, main goals, patterns, factors of influence and, most importantly — the main purpose of such processes, which is to minimize costs and maximize economic benefits for all participants. In the course of the research, it was found that agro-industrial integration has certain features of network interaction and includes the basic properties of such communication.

Ключові слова: передумови, інтеграційні процеси, розвиток, аграрний сектор, система забезпечення.

Key words: prerequisites, integration processes, development, agrarian sector, security system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ситуація, що склалася на сьогоднішній день в Україні є свідченням того, що розвиток інтеграційних процесів важливий соціально-економічний інструмент становлення та налагодження здорової економічної та продовольчої безпеки в країні. Інтеграція являє собою поетапний механізм реалізації та запровадження ефективних важелів стабілізації діяльності сільськогосподарських підприємств. Продовольча безпека — один з пріоритетних напрямів соціально-політичного управління в рамках ринкової економіки, який має місце в нашій країні. Вдала система продовольчого забезпечення спонукає до пошуку дієвих і швидко-ефективних інноваційних методів та методик саме це і створює сприятливі умови для розвитку агропромислової інтеграції, яка може бути робочим апаратом забезпечення соціальних гарантій для населення, про що свідчить світовий та історичний досвід розвитку таких процесів в частині ефективного функціонування підприємств сільськогосподарського виробництва.

Під час здійснення дослідження в рамках встановлення основних передумов розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України варто зосередити увагу на виявленні базових концептуальних засад цього процесу, які склалися історично впродовж сталого налагодження інтеграційних процесів в АПК. Варто окремо зупинитися на зарубіжному досвіді таких процесів та ефекту від їх запровадження. В роки затяжних продовольчих депресій такі країни як США та Німеччина концентрували свої сили на пошуку адаптивних методів налагодження стабільності та зменшення нищівних наслідків від можливих соціальних проблем, саме інтеграційні процеси і стали тоді панацеєю та каталізатором розвитку сільського господарства і стабільності в

процесах продовольчого забезпечення населення свого населення. Одночасно здійснення інтеграційних процесів у США проходить на державному, регіональному і місцевому рівнях через створення, наприклад, Південної спілки аграрних кооперативів, до якої залучено 1,8 млн фермерів південних штатів та кооперативи — виробники продовольчої продукції інших сфер АПК. Міжрегіональна агропромислова інтеграція в США відбувається також за участю споріднених галузей сільськогосподарського машинобудування, харчової промисловості, підприємств із вирощування елітного насіння, племінної худоби та торговельних фірм. Так, ще у 80-ті роки минулого століття частина восьми потужних компаній в загальних обсягах виробництва становила: 97% круп, 96% цукру, 70% соєвої олії, 48% борошна та 38% продукції м'ясоконсервної галузі [1, с. 95].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань розвитку та налагодження дієвих механізмів інтеграційних процесів в аграрному секторі та встановлення причинно-наслідкових зв'язків по даному питанню в історико-економічному ракурсі знайшли своє відображення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів серед них: М.І. Туган-Барановський, А.В. Чаянов, В.Г. Андрійчук, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Амбросов, А.С. Кудінов, М.Ф. Кропивко, Ю.О. Нестерчук, М. Бенуа, М. Бредлкі, М. Алле, Б. Балас та ін. Аналіз базових положень говорить про вагомий інтерес до вивчення цього питання вже тривалий період часу, що говорить про перспективність подальших досліджень. Основним пріоритетним завданням у проведенні цього дослідження вчених залишається налагодження системного підходу до розмежування усіх супровідних процесів та

напрацювання єдино-ефективного механізму, що дасть максимально-швидкий ефект для суб'єктів котрі інтегруються в аграрному секторі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є основний елемент інтеграційних процесів, встановлення історичного та поетапного розвитку та стимулів, що спонукали до розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України. Достатній рівень обізнаності в цьому питанні дасть максимальний ефект від запровадження таких процесів в агробізнесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ситуація, яка склалася в Україні на початку XXI ст., сприяла активізації інтеграційних процесів. У попередній період політика підтримки завищеного курсу гривні робила імпорт продовольства прибутковим порівняно з його виробництвом у вітчизняному аграрному секторі. Через дефіцит бюджету уряд був не в змозі забезпечити сільгоспвиробників довгостроковими кредитами й оборотним капіталом, як це було раніше. Галузь зазнала глибокої фінансової, організаційної, управлінської кризи. Більшість сільськогосподарських організацій практично втратили можливість відтворювального розвитку. Приватний капітал не надходив у сільське господарство через його високу ризикованість і наявність привабливіших можливостей інвестування у високодохідні державні боргові інструменти. Проте після фінансових криз 1998 р. і 2008 р. ситуація докорінно змінилася. Девальвація гривні зумовила переорієнтацію торгівлі на користь вітчизняних продовольчих товарів, відкривши нові перспективи для українських виробників і міжнародних аграрних компаній, які працюють на вітчизняному продовольчому ринку [2, с. 81].

Прийнято вважати, що інтеграційні процеси є сукупністю поступальних дій на основі об'єднання та взаємодії. Так, на думку Н.С. Скопенко, об'єднання створюються для успішного вирішення підприємствами завдань, пов'язаних із розширенням їх можливостей у виробничому та соціальному розвитку, підвищенням ефективності використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів на основі організації спільної діяльності, розподілу праці та кооперації, об'єднання зусиль та засобів для науково-технічного, виробничого та соціального розвитку учасників об'єднання в цілому. Об'єктивними умовами формування інтегрованих

об'єднань є зростаючі потреби економіки, масштаби завдань і можливості отримувати внаслідок функціонування консолідованих капіталів високі прибутки з меншими ризиками. Формування інтегрованих об'єднань є одним із найбільш ефективних шляхів реалізації глобальної стратегії розвитку господарюючих суб'єктів. Підприємства використовують інтеграційні стратегії для підвищення своєї рентабельності шляхом контролювання певних стратегічно важливих для них ланок у виробничому ланцюгу та ланцюгу продажу товару. Для одних компаній — це шлях завоювання ринку, для інших — доступ до фінансових ресурсів [3, с. 11].

Можна вважати класикою наукових поглядів щодо трактування сутності інтеграційних процесів через призму горизонтальної та вертикальної взаємодії та зв'язку. На думку В.В. Дубицького, із значно кращого боку характеризуються викладки змісту понять горизонтальної і вертикальної інтеграції, сформульовані вітчизняними економістами, що є свідченням їх наукової сумлінності і академічної грамотності. Для прикладу достатньо навести лише деякі з визначень [4, с. 15]. Так, в одній із публікацій горизонтальною вважається інтеграція, коли об'єднуються господарські формування з однорідною діяльністю, тобто сільськогосподарські підприємства за високого рівня концентрації і спеціалізації виробництва зі створенням нових виробничих структур по розвитку окремих галузей чи відповідних продуктових комплексів, а вертикальною — коли досягається об'єднання сільськогосподарських і промислових підприємств, а також допоміжних сфер діяльності, що сприяє єдності і безперервності виробництва при єдиному технологічному процесі в регіоні (районі, області тощо), значно вищому рівні організації виробництва, яке не виключає створення нових виробничо-господарських структур [4, с. 15; 5, с. 7]. Деякі дослідники виокремлюються ще змішаний тип інтеграційної, який носить у собі притаманні особливості горизонтальної та вертикальної взаємодії. Такий тип притаманний інтеграційним процесам на самому початку їх втілення для адаптації до внутрішніх та зовнішніх умов функціонування та формування вектору подальшого розвитку.

Як зазначають М.М. Ільчук та С.О. Нікітченко, основними умовами виникнення інтеграційних зв'язків у аграрному секторі є: нестабільність ринків; недостатній рівень забезпечення матеріальними і грошовими ресурсами; компанія-інтегратор має більші можливості для

залучення даних ресурсів, крім того, вона забезпечує собі стабільну сировинну базу, а інтегровані сільськогосподарські підприємства — постійні, надійні канали збуту виробленої продукції [6, с. 118].

Таким чином, під інтегрованими об'єднаннями або інтегрованими структурами найчастіше розуміють сукупність підприємств (як з однієї галузі, так і різногалузевих), що функціонують як єдина система та мають спільну мету господарювання. Поряд із цим підприємства, що входять до складу інтегрованої структури, є цілісними фінансово-майновими комплексами, які можуть самостійно виконувати виробничо-комерційні операції, ефективно здійснювати господарсько-фінансову діяльність та бути конкурентоспроможними на ринку [3, с. 11].

Інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки базуються на загальноприйнятих принципах системності, неподільності та взаємодії. Для більш глибокого розуміння значущості застосування всіх потенціалів агропромислового виробництва варто більш детально розглянути сутність основних законів економіки. Так, на думку Ю.О. Нестерчук, перед будь-якою економічною системою постає необхідність вибору джерел розширення виробничих можливостей, одночасно будь-яке розміщення виробництва та його наступний розвиток повинен узгоджуватись з об'єктивними законами економіки. Серед законів, регулюючих розміщення і розвиток сільськогосподарського виробництва, слід виділити [7, с. 13]:

— закон ефективності територіального поділу праці, який доводить, що спеціалізація окремих територій на виробництві певних видів продукції ефективніша за виробництво на кожній території всього асортименту продукції;

— закон скорочення витрат праці на подолання просторової віддаленості між елементами виробництва, суть якого полягає в мінімізації сукупних витрат на транспортування вихідних матеріалів, власне виробництво та постачання продукції споживачеві в умовах максимального наближення виробничого процесу до джерел відносно дешевої сировини, палива та енергії, трудових ресурсів, споживача тощо;

— закон ефективності агломерації, врахування якого, за умови глибокого технологічного поділу праці та вузької спеціалізації, забезпечує найефективніший розвиток підприємства, розміщеного поблизу постачальників сировини та споживачів його продукції, а також наявної інфраструктури та ін.;

— закон територіально-виробничого комплексоутворення та районування, який реалізується через спільність технологій виробництва, комплексне використання ресурсів, територіальну концентрацію виробництва, міжгалузеве сполучення виробництва тощо [8, с. 92].

В умовах сучасної ринкової економіки, враховуючи дію об'єктивних економічних законів та специфіку економічних і політичних умов розвитку країни, означились такі принципи розвитку аграрнопромислової інтеграції:

1) добровільність вибору партнера та економічна доцільність, що дозволяє оптимізувати склад інтегрованих формувань;

2) вплив держави на інтеграційний процес лише шляхом створення економічних умов, що забезпечують його ефективність, або на основі участі державного органу в якості рівноправного партнера об'єднання;

3) інтеграція за ініціативою самих господарюючих суб'єктів без примусу з боку управлінських структур;

4) організаційна цілісність інтегрованих структур за єдиною стратегією, тактики, цілей та завдань розвитку;

5) виділення основної ланки та пріоритетних напрямів удосконалення інтегрованого формування;

6) рівні економічні умови для всіх учасників інтегрованих формувань як при їх створенні, так і у процесі функціонування;

7) об'єднання не лише організаційно-господарських структур, але, за певних умов, і їх капіталів, колективне управління власністю, і, як наслідок, підвищення зацікавленості та відповідальності кожного партнера;

8) залучення до процесу аграрно промислової інтеграції торговельного капіталу, що забезпечить приплив інвестицій до аграрної сфери [7, с. 14—15].

У процесі дослідження було встановлено, що агропромислова інтеграція носить в собі певні ознаки мережевої взаємодії та включає основні властивості такого зв'язку. Варто зупинитись на думці П.Г. Іжевського, який у своїй праці зазначає, що мережева взаємодія виступає найбільш гнучкою формою існування підприємства та його соціальної участі на відрізок "ринку-ієрархія", тому дослідження її витоків розпочинаються з встановлення пріоритетів соціальних потреб та планування уникнення проблем, що виникають у випадках, коли взаємні відносини партнерів змінюються. Розвиток мережевої взаємодії між підприємствами АПК відкриває нові та ширші горизонти для їх розвитку шляхом міксу можливостей і функ-

цій, що характеризують окремих партнерів і галузі та пошуку способів їх поєднання для отримання спільної вигоди й здатності оптимально використовувати ресурси. В теорії економіки значно більше уваги приділяється проблемам конкуренції, ніж співпраці. Конкуренція виступає природним атрибутом бізнесу та незалежно від спеціалізації визначає його ефективність та можливості розвитку. Мережева взаємодія поєднує категорії конкуренції та партнерства, втілюється у множині партнерських зв'язків на основі конкуренції, а тому потребує теоретичного пояснення своєї економічної природи [9, с. 7].

На думку І.І. Колобердянюк та В.М. Хлепінко, у наш час інтеграційні процеси охоплюють всі сфери та рівні економіки в багатьох країнах, а інтеграційні домовленості та договори охоплюють більшість сфер економіки країн, що інтегруються. Особливу роль у таких домовленостях відводять сільському господарству та агропромислому комплексу як стратегічно важливим сферам як національних економік, так і світової економіки загалом. Агропромислова інтеграція передбачає створення й існування якісно нових підприємств. Такі підприємства мають у своєму розпорядженні матеріальні та фінансові ресурси, застосовують новітні технології та засоби виробництва. Як правило, сучасні агропромислові підприємства володіють значними земельними і трудовими ресурсами. Увесь цей спектр дає можливість виробляти товарну сільськогосподарську продукцію. В епоху глобалізації та інтернаціоналізації слід розглядати інтеграційні процеси на міжнародному рівні. Саме в такому аспекті доцільно вивчати інтеграцію в сфері сільського господарства [10, с. 124].

І тут варто відмітити, що тенденції формування і функціонування сучасних інтегрованих структур мають низку закономірностей універсального характеру, до котрих відносять: спільне володіння власністю, кооперацію, концентрацію капіталу (злиття поглинання, створення стратегічних альянсів), інтеграцію промислового та фінансового капіталів, диверсифікацію форм і напрямів діяльності. І далі, на думку Н.С. Скопенко, важливу роль серед закономірностей розвитку відіграє глобалізація діяльності (розповсюдження товарів і послуг та створення дочірніх структур на найбільш привабливих іноземних ринках) та інтернаціоналізація капіталу (зростання кількості та обсягів ТНК, залучення дешевих інвестицій, незалежно від країни їх походження). Автор також зазначає, що еволюція розвитку виробничих си-

стем відбувалася в напрямі пошуку нових організаційних форм як реакції на зміни в системі економічних відносин [3, с. 12]. Така реакція є нормальною за умов синхронного функціонування господарюючого суб'єкта в рамках правового, економічного, техніко-технологічного, природно-кліматичного, геополітичного та соціального середовища.

Діяльність великих підприємств розвинутих країн світу є неперевершеною основою виробничого потенціалу де сконцентровані матеріально-фінансові та трудові ресурси як сукупне вирішення інноваційно-інвестиційних і виробничих завдань, рівень ефективності яких виступає інструментом переливання капіталу на внутрішньому і міжгалузевих рівнях [11, с. 72]. Зарубіжна практика говорить про популярність концентрації та укрупнення всебічного потенціалу господарюючого суб'єкта в той час, коли в Україні ще ментально закріплені негативні настрої щодо поглиблення інтеграційних процесів, які несуть у собі характер недовіри, заперечення всього нового та можливості застосування сил і потужностей потенційного конкурента чи партнера для розвитку свого підприємства.

Успішне господарювання кожного економічного суб'єкта залежить від правильно обраної стратегії і тактики поведінки у мінливому економічному середовищі, а також своєчасних коректив прийнятих рішень у відповідності до очікуваних змін. На сьогодні особливістю конкурентної боротьби є нівелювання міждержавних економічних кордонів та внутрішньодержавної розмежованості підприємств різних напрямів економічної діяльності шляхом інтеграції. Саме інтеграція або об'єднання зусиль різногалузевих активів дозволяє отримувати конкурентні переваги. Інтеграція продуктивних сил дозволяє більш повно використовувати переваги територіального та галузевого розподілу праці. Інтеграційні процеси викликані необхідністю розвитку економіки на фоні зміни форм власності та доступності інвестиційних ресурсів [12, с. 24]. Інтеграція стала наслідком поглиблення поділу праці, зародилася як об'єктивна необхідність досягнення нового змісту організації праці заради підвищення її ефективності. За інтеграції об'єднуються різні за функціональними ознаками виробництва. Єдність технологічного ланцюга з виготовлення готових до споживання харчових продуктів забезпечується за рахунок інтеграції сільськогосподарських і промислових виробництв [4, с. 17].

На думку Н.С. Скопенко, до основних чинників, що обґрунтовують необхідність розвитку

сільськогосподарської кооперації й агропромислової інтеграції, слід віднести:

— нерозвиненість системи закупівель, зберігання, первинної та глибокої переробки, реалізації сільськогосподарської продукції;

— недосконалість економічних взаємин між виробниками та переробниками сировини, постачальниками засобів виробництва та каналами розподілу продукції, що призводить до збільшення кількості посередницьких структур та їх частки у розподілі доходів;

— диспаритет цін (низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, що не покривають витрати та не стимулюють підвищення обсягів виробництва продукції);

— високі ціни на паливно-мастильні матеріали, сільськогосподарську техніку, добрива тощо);

— низька якість сільськогосподарської сировини;

— роздробленість, незначні розміри фермерських та приватних господарств, низький рівень їх прибутковості;

— значна частка (більше 50%) господарств населення у виробництві продукції сільського господарства.

Дослідник наголошує, що мотивом об'єднання переробних та інших підприємств АПК є необхідність забезпечення стабільних доходів у результаті створення власної надійної сировинної бази, формування постійних ринків збуту виробленої продукції, розширення сфер діяльності тощо [13]. Можна сказати, що об'єднання в цьому контексті виступає таким собі каналом для злиття воедино інформаційних, ресурсних та інших чинників, які прискорюють досягнення економічного ефекту.

Особливостями сучасних інтеграційних процесів у розвитку аграрного ресурсного потенціалу України є: наявність різноманіття всіх форм власності; переважання сучасних економічних стимулів у процесі створення агропромислових формувань та розвитку ринкових відносин; відносний рівень незалежності господарюючих суб'єктів від держави. Тому концепція розвитку сучасної агропромислової інтеграції обов'язково ґрунтується на інноваційних принципах, а також механізмах взаємодії [14, с. 75]. Самоціллю будь-яких взаємозалежних процесів у змінах інтеграційного характеру виступає налагодження міцної системи взаємодії на взаємовигідних умовах для всіх представників таких змін. Перспективність розвитку інтеграційних процесів в

аграрному секторі економіки України можлива виключно за умов всебічного розуміння сутності, основних цілей, закономірностей, факторів впливу і, найголовніше — основної мети таких процесів, яка полягає в мінімізації витрат та максимізації економічної вигоди для всіх учасників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна говорити, що система забезпечення розвитку інтеграційних процесів базується на встановленні соціально-економічних з врахуванням базових положень розвитку таких процесів. Ідентифікація основних закономірностей такого розвитку та виокремлення їх у групи чинників. Результатом таких досліджень є теоретико-методологічний базис, який враховує найбільш вигідні економічні перспективи для подальшого розвитку та стабілізації аграрного сектору економіки в частині нормального поділу праці, економічної стабільності та продовольчої безпеки. Перспективність подальших досліджень полягає в визначенні можливих негативних чинників, які не роблять інтеграційні процеси в аграрному секторі менш значущими, але згущують загальну картину перспективності таких процесів та соціально-економічних наслідків.

Література:

1. Самборська О.Ю. Досвід аграрних інтеграцій у розвинутих країнах світу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 95—97.
2. Басюркіна Н.Й. Особливості розвитку інтеграційних процесів в агропродовольчому секторі України. Наукові праці НДФІ. 2012. № 3 (60). С. 79—86.
3. Скопенко Н.С. Формування та розвиток інтеграційних об'єднань в АПК України: монографія. Київ: НУХТ, 2012. 266 с.
4. Дубицький В.В. Агропромислова інтеграція: теорія, еволюція, імовірні перспективи розвитку: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець "Мошак М.І.", 2003. 208 с.
5. Малік М.Й., Федієнко П.М., Орлатий М.К. Інтеграція як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. Київ: Ін-т аграрн. екон. УААН, 2000. 40 с.
6. Ільчук М.М., Нікітченко С.О. Перспективи ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах поглиблення інтеграції. Науковий журнал. Біоресурси і природокористування. 2012. Том 4. № 3—4. С. 117—125.

7. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія. Умань: Видавець "Сочінський", 2009. 372 с.

8. Розміщення продуктивних сил України: підручник / Є.П. Качан, М.О. Ковтонюк, М.О. Петрика; за ред. Є.П. Качан. К: Вища шк., 1997. 375 с.

9. Іжевський П.Г. Управління мережевою взаємодією підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Хмельницький: ТОВ "Тріада-М", 2018. 300 с.

10. Колобердянко І.І., Хлеп'ятко В.М. Спільна сільськогосподарська політика ЄС як приклад інтеграції в аграрному секторі. Вісник Запорізького національного університету. Серія: "Економічні науки". 2017. № 4 (36). С. 122—128.

11. Олійник О.О. Становлення агропромислової інтеграції в Україні. Аграрний інформаційний науково-виробничий журнал. Агроінком. 2011. № 4—6. С. 71—75.

12. Нуд О.П. Особливості інтеграційних процесів в аграрному секторі. Вісник Донецького університету економіки та права. Серія: "Економіка та управління". 2012. № 1. С. 24—31.

13. Скопенко Н.С. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць. К.: НАУ. 2011. Вип. 29. С. 294—302.

14. Пугач А.М. Інтеграційні процеси в сфері аграрної освіти, науки та виробництва як визначальна умова розвитку аграрного ресурсного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. Серія: "Державне управління". 2015. № 13—14. С. 74—77.

References:

1. Sambors'ka, O.Yu. (2016), "Experience of agrarian integration in developed countries of the world", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 13, pp. 95—97.

2. Basiurkina, N.J. (2012), "Features of development of integration processes in the agro-food sector of Ukraine", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3 (60), pp. 79—86.

3. Skopenko, N.S. (2012), *Formuvannia ta rozvytok intehtratsijnykh ob'iednan' v APK Ukrainy* [Formation and development of integration associations in the agro-industrial complex of Ukraine], NUKhT, Kyiv, Ukraine.

4. Dubyts'kyj, V.V. (2003), *Ahropromyslova intehtratsiia: teoriia, evoliutsiia, imovirni perspektivy rozvytku* [Agro-industrial integration: theory, evolution, probable prospects for development], Vydavets' "Moshak M.I.", Kamianets-Podilskyi, Ukraine.

5. Malik, M.J. Fediienko, P.M. and Orlyatyj, M.K. (2000), *Intehratsiia yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti reformovanykh sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv* [Integration as a factor in improving the efficiency of reformed agricultural enterprises], *In-t ahrarn. ekon. UAAN*, Kyiv, Ukraine.

6. Il'chuk M.M., Nikitchenko S.O. (2012), "Prospects for effective development of agricultural enterprises in the conditions of deepening integration", *Naukovyj zhurnal. Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 4, no. 3—4, pp. 117—125.

7. Nesterchuk, Yu.O. (2009), *Intehratsijni protsesy v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi* [Integration processes in agro-industrial production], Vydavets' "Sochins'kyj", Uman, Ukraine.

8. Качан, Є.П. Ковтонюк, М.О. and Петрика, М.О. (1997), *Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy* [Deployment of Ukraine's productive forces], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

9. Іжевський, П.Г. (2018), *Upravlinnia merezhevoiu vzaiemodiieiu pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Management of enterprise network interaction: theory, methodology, practice], TOV "Triada-M", Khmelnytskyi, Ukraine.

10. Koloberdianko, I.I. and Khlepit'ko, V.M. (2017), "EU Common Agricultural Policy as an example of integration in the agricultural sector", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Seriia: "Ekonomichni nauky"*, vol. 4 (36), pp. 122—128.

11. Олійник, О.О. (2011), "Formation of agro-industrial integration in Ukraine", *Ahrarnyj informatsijnyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal. Ahroinkom*, vol. 4—6, pp. 71—75.

12. Нуд, О.П. (2012), "Features of integration processes in the agricultural sector. Bulletin of Donetsk University of Economics and Law", *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava. Seriia: "Ekonomika ta upravlinnia"*, vol. 1, pp. 24—31.

13. Skopenko, N.S. (2011), "The main directions of overcoming the negative tendencies of development of agroindustrial complex of Ukraine", *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury: Zbirnyk naukovykh prats' NAU*, vol. 29, pp. 294—302.

14. Пугач, А.М. (2015), "Integration processes in the field of agricultural education, science and production as a determining condition for the development of agrarian resource potential of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid. Seriia: "Derzhavne upravlinnia"*, vol. 13—14, pp. 74—77. *Стаття надійшла до редакції 16.09.2019 р.*